

XX əsr ərəb ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, yaradıcılığı Şərq və Qərb dünyası, onun ədəbi-fəlsəfi dəyərləri ilə bağlı olan Mixail Nuaymən yaradıcılığı keçən yüzilliyin ikinci yarısından etibarən diqqət mərkəzində olmuş, bir sıra araşdırmaçıların tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Azərbaycan, ərəb, türk, rus, Amerika və Avropa tədqiqatçılarının əsərlərində təhlil və şərh edilən müfəkkir yazıcının yaradıcılığına olan maraq təsadüfi deyil. Çünki ərəb ədəbiyyatı ənənələri, Şərq bədii düşüncə və fəlsəfi fikri, sufizm təlimi, islam, xristianlıq, qədim hind dini-fəlsəfi təlimi, rus və Amerika ədəbiyyatının müxtəlif tərəflərini bədii yaradıcılığa gətirən və bütün bu qaynaqlardan orijinal tərzdə bəhrələnərək fərqli və yeni əsərlər meydana

gətirən fərsəti vermişdir.

M.Həmidov Mixail Nuaymən yaradıcılığı və dünyagörüşünü formalaşdırın əsas istiqamətləri şərh etmək üçün, ilk növbədə, XIX əsr ərəb ədəbiyyatını, xüsusilə də Livanın mədəni mühitini araşdırmaya cəlb etmişdir. İslam və xristian, Şərq və Qərb dünyasının görüşdüyü, bəzi məqamlarda isə kəsişdiyi Livan ərəb dünyasında bir sıra lokal və Qərbin missionerlik fəaliyyətinin gətirdiyi yenilikləri ilə fərqlənirdi. Bunlar isə müasir ərəb ədəbiyyatının formalaşmasına ciddi şəkildə öz təsirini göstərmişdi. Məhz bu dövrlərdə ölkədən xaricə gedən mühacirlər ərəb ədəbiyyatının inkişafında böyük rol oynamışlar. Mahir Həmidov da qeyd edir ki, Amerikaya köçən livanlılar ərəb ədəbiyyatını yeni bir is-

ve oxuduğu bütün mənbələrdə həmin məsələlərin cavabını axtarmışdır. "Oxucularıyla ilk dəfə 1913-cü ildə "əl-Fünun" dərgisində nəşr etdiyi "Ümitsizlik gecəsindən sonra ümid sabahı" adlı məqaləsi ilə görüşən Mixail Nuaymə bu tarixdən başlayaraq 1974-cü ilə qədər məhsuldar fəaliyyətini davam etdirdi. Bu zaman müddətində şeir, qısa hekayə, məqalə və roman formasında 30 əsər nəşr etdirdi. Ərəbcə nəşr etdiyi əsərləri sonra özü ingilis dilinə çevirərək yenidən çap etdirdi" yazan müəllif M.Nuaymən yaradıcılıq yolunun ümumi mənzərəsini təqdim etmişdir. Müəllif ərəb yazıcısının divanı, ədəbi-estetik məqalələri, hekayələri və romanlarının tam siyahısını vermiş, bununla gələcək tədqiqatçılara da faydalı olmuşdur.

rahat ola bilmir", "Sözləri ifadə vasitəsi olaraq istifadə edən yazıcının hər sözünün arxasında daim bir məna dayanmalıdır", "Yazıcının yüksək xəyal məhsulu olan bir əsərini oxucunun da anlaya bilməsi üçün onun da bəlli bir ölçüdə geniş xəyal gücünə sahib olması lazımdır" kimi bu gün də əhəmiyyətini qoruyub saxlayan estetik fikirləri kitabda verilən maraqlı nümunələrdəndir.

Monoqrafiyanın ən əhəmiyyətli hissələrindən biri, heç şübhəsiz, M.Nuaymən şeirlərindən bəhs edən bölümdür. Biz burada şair Nuaymə ilə yanaşı, tərcüməçi-şair Mahir Həmidovu da görürük. Bütün şeirlərin müəllif tərəfindən tərcümə edilməsi, həm də poetik tərcümədə təqdim edilməsi, heç şübhəsiz ki, gərgin bir əməyin nəticəsidir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə M.Həmidovun ərəb yazıcısının şeirlərinin tərcüməsindən ibarət "Kipriklərin pıçıltısı" kitabı da işıq üzünə çıxmışdır. Bu da M.Həmidovun M.Nuaymən yaradıcılığına ədəbiyyatşünaslıq, tənqid və tərcüməçilik kimi üç mühüm aspektdən yanaşdığını göstərməkdir. Monoqrafiyanın Türkiyə türkcəsində olduğunu nəzərə alsaq, müəllifin ərəb şairinin şeirlərini hər iki türkcəyə çevirdiyi də nəzərdən qaçmamalıdır.

Ərəb, ingilis və rus dillərində şeirlər yazan M.Nuaymə daha çox fəlsəfi və düşündürücü məsələləri qələmə almışdır. M.Həmidov şairin şeirlərinin məna və ideyasından bəhs edərkən onları Allah, vəhdətivücut, tənəsüx, ağıl və sevgi, varlıq, həqiqət, ruh, mən və eşq kimi fəlsəfi mövzulara görə təsnif etmişdir. "Yaradıcıya bütün qəlbi ilə inanan şair bütün varlıq aləmini gözlə görməyən Allahın yaratdığına inanır" deyən müəllif şairin "Kimsən sən, ey mənləyim" şeirindən çox dərin mənalı bir nümunə təqdim etmişdir:

*Ey mənləyim!
Sən mənim içimdə əks-səda
Yaradan bir nəğməsən, əsrarəngiz bir nəğmə!
Görmədiyim gizli bir Sənətkarın möhürü!
Sən küləksən, sən mehsən!
Dənizsən, dalğasan sən!
Sən ildırım, sən şimşək!
Sən gecəsən, şafaqsən!
Sən səni Yaradandan, sadəcə, təcəllisən!*

"Qorxum yox nə əzabdan, nə ziyandan, Mənim şərikim qəza, yoldaşım qədərdir!" deyən cəsarətli şairin şeirləri M.Həmidovun tərcüməsində həm yüksək mənasını, həm də poetikasını qoruyub saxlamışdır:

*Çevir iman közünə atəş qığılcımını,
Malhəm eyle, ey Rəbbim, mərhəməti qəlbimə!..*

M.Nuaymə şeirlərində dünyanı, yaranışı, varlığı düşünən bir filosofdur, həqiqətə susayan bir müdrikdir, sevgi arayan bir yolçudur. Bütün bunları M.Həmidov öz monoqrafiyasında elmi mülahizə və bədii nümunələrin vəhdətində təqdim etmiş, insanları düşünməyə çağırın şairin səsi ilə danışmışdır:

*Budur mənim hekayəm, ey yolçu, gəl bərabər
Dua edək mənimlə! Dəzgahım üzərində
Qəddərdən gizli bir üz, bir sirr kimi abədi
Səni gördüyüm anda, gəl, dua et mənimlə
Dua et ki, sənin də varlığının taməli
Lap elə mənimkitək,
Qoy, elə sevgi olsun!..*

Bəsirə Əzizəliyeva

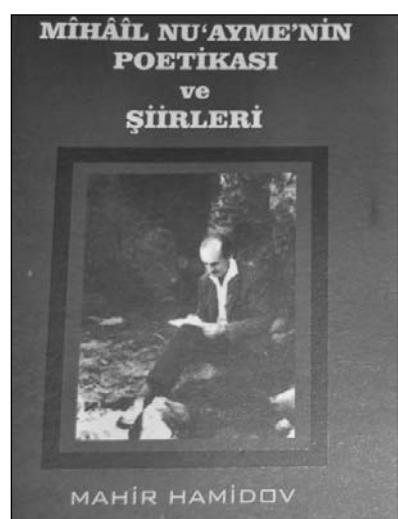
Şərqşünaslığımızda önəmli bir kitab

*Mahir Həmidovun "Mixail Nuaymən
poetikasi və şeirləri" monoqrafiyası haqqında*

na qoyan M.Nuaymə novator yazıçı idi. AMEA Şərqşünaslıq İnstitutunun böyük elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, M.Nuaymə və ərəb ədəbiyyatının digər mühüm məsələləri haqqında onlarla elmi məqalənin müəllifi, eyni zamanda, ərəb dilli mənbələrin, bədii əsərlərin tərcüməçisi olan Mahir Həmidovun "Mixail Nuaymən poetikasi və şeirləri" adlı kitabı görkəmli yazıcının yaradıcılığının öyrənilməsində əhəmiyyətli bir mənbədir. Ankarada və professor Rahmi Ərin ön sözü ilə nəşr olunan monoqrafiyanın Azərbaycan, Türkiyə və türkdilli elmi dairədə vacib bir problemə həsr olunmuş kitab kimi yayılacağı şübhə doğurmur.

M.Nuaymən yaradıcılığı Azərbaycanda ilk dəfə görkəmli şərqşünas alim Aida İmanquliyeva, sonralar bu sətirlərin müəllifi tərəfindən araşdırılsa və son dövrlərdə filosof ədibin əsərləri ilə bağlı bəzi tərcümə və məqalələr yazılısa da M.Həmidovun monoqrafiyası zəngin mənbələrə əsaslanan, sözügedən sahədə filoloji fikrin yeni mülahizələrini diqqətə alaraq, ədibin yaradıcılığını geniş aspektdə araşdıraraq ərəşəyə gələn əhəmiyyətli bir kitab kimi yüksək qiymətləndirilməlidir. Onu da qeyd edək ki, M.Həmidov 2011-ci ildə Ankara Universitetində Mixail Nuaymən yaradıcılığının tədqiqi ilə bağlı filologiya üzrə fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası müdafiə etmişdir.

M.Nuaymən poeziyasını, divanına daxil olan şeirlərin fəlsəfi qaynağı, məzmun və ideyası, ədəbi xüsusiyyətlərini geniş şəkildə təqdim edən müəllif yazıcının dövrü, həyatı, dünyagörüşünü formalaşdırın amillər və mənbələri də tədqiqatdan kənarda qoymamışdır. Bu da monoqrafiyanın ərəb yazıcısı haqqında tam və ətraflı mənzərə yaratması ilə nəticələnmiş, Şərq və Qərb dünyasının seve-sevə oxuduğu ədibin yaradıcılıq cəhətləri ilə bizi yaxından tanış

təqdim etməyə imkan vermişdir. Böyük əksəriyyəti livanlılardan ibarət olan Amerikadakı ərəb yazıcılarının bəzi məqamlarda yerli ədəbiyyatdan fərqli məsələlərə diqqət yetirərək müasir ərəb ədəbiyyatının sürətli tərəqqisində əsaslı rol oynadıqları da müəllifin haqlı mülahizələri arasındadır.

Monoqrafiyada Mixail Nuaymən həyatının müxtəlif mərhələləri - Livan və Rusiya dövrü, Amerika dövrü, Amerikadan sonrakı Livan dövrü ətraflı şəkildə öz əksini tapmış, yazıcının həyatındakı ən vacib məqamlar təsvir olunmuşdur. M.Həmidov Livana səfəri zamanı yazıcının yaşadığı evdə də olmuş, qardaşı oğlu ilə söhbətlər etmiş, müfəkkir ədibin məzarını ziyarət etmişdir. Bu fakt da onu göstərir ki, Mahir Həmidov araşdırdığı mövzunu tamamilə əhatə etmiş, sadəcə kitablardan deyil, daha orijinal mənbələrdən də qaynaqlanmışdır.

Gənclik dövründən başlayaraq zəhnini daim məşğul edən "Həyatın mənası nədir, ölüm və ölümdən sonrakı həyat hansı anlamı daşıyır, insanın bu dünyadakı varlıq qayəsi nədən ibarətdir" sualları ətrafında düşünən M.Nuaymə müəllifin fikrincə, həyatının bütün mərhələlərində

"Nuaymən ədəbi əsərləri bütünlüklə dəyərləndirildikdə onun düşüncə dünyasının tək bir mədəniyyətə bəslənmədiyi görülməkdir" deyən M.Həmidov yazıcının yaradıcılığında xristian, islam, rus, Qərb və qədim hind mədəniyyətini, bu zəngin qaynaqlardan gələn ədəbi-fəlsəfi, dini təsirləri ayrılıqda tədqiqat obyektinə çevirmişdir. Xristian yazıcının islam dini haqqında düşüncələri, sevdiyi üç kitab arasında "Qurani-Kərim" olduğu, islam peyğəmbərinə münasibət də müəllifin xüsusi həssaslıqla bəhs etdiyi məqamlardandır. Kitabın ən maraqlı məsələləri arasında M.Nuaymən klassik ərəb şairləri əl-Məərrə və əl-Mütənebbi yaradıcılığına verdiyi dəyər və onlardan təsirlənməsi də diqqəti cəlb edir. "Nuaymən saf eşqi, dərin düşüncə və ruh zənginliyini ifadə edən şeirlərə meyl etdiyini söyləyə bilirik" deyən müəllif şairin əl-Məərrinin əsərləri içərisində çox bəyəndiyi bu mənalı şeirindən də nümunə verir: "Mənim inancım və düşüncəmə görə nə ölünün ardınca ağlamaq, nə də yeni doğulana sevinmək vardır".

Məlum olduğu kimi, Mixail Nuaymə şair olmaqla yanaşı, həm də estetik olmuş, ədəbi-nəzəri görüşlərində şeirin xüsusiyyətlərini şərh etmişdir. M.Həmidovun söylədiyi kimi, "tənqidçi Nuaymə ilə şair Nuaymə arasındakı oxşarlıqlar və fərqliliklərin nədən ibarət olduğunu ortaya çıxarmaq" üçün müəllif tənqidçinin şeir sənəti haqqındakı düşüncələrini, şeirin mahiyyəti, məqsədi, şeirdə həyat, şeirdə musiqi, şeirdə yaradıcılıq anlayışı və müddəti, şeirdə doğruluq prinsipi kimi məsələləri geniş çərçivədə oxuculara təqdim etmişdir. M.Nuaymən "Yazar qəlbindəki duyğulardan və zehindəki təsvirlərdən qurtulmaq üçün özünün şüursuzca qələmə doğru itələndiyini görür, son qafiyəni gətirənə qədər